

Lunds universitet
Socialhögskolan
SOL 066
VT 2001

”..så står man där med en plastkasse..”

En uppsats om insatserna inför, under
och efter frigivning från anstalt

Författare: Maria Eriksson och Patrik Johansson
Handledare: Monica Magnusson-Granqvist

ABSTRACT

The purpose of this essay was to examine what kind of efforts were made in connection to the release of internees. We have studied the available statistics and literature of the subject. We have also interviewed several local authorities and voluntary organisations whom are involved in the rehabilitation of criminals.

Our main questions was which efforts were made before, during and after the realase from prison? How did the authoritys cooperate? Is it possible to conduct social work within the criminal rehabilitation system? How did the public see the criminals and how did the stigma effect the criminal and vice versa.

Our conclusion was that there were effective achievements available, even though the resources and cooperation could be improved. It is possible to conduct socialwork whitin the criminal rehabilitation system, but there is a conflict between the control and the support functions, just like in almost every kind of social work. We also found that the publics view of the criminals were very stigmatizing for the convicts and they often internalized this opinion about them selves.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid
FÖRORD	5
1. INLEDNING	6
1.1 Problemformulering.....	6
1.2 Syfte och frågeställningar	7
1.3 Metod.....	7
1.4 Urval.....	8
1.5 Uppsatsens uppläggning	8
2. VILKA INSATSER FINNS DET INFÖR FRIGIVNINGEN?	9
2.1 Meningen med straff.....	9
2.2 Anstalterna	9
2.2.1 Bergas modell	10
2.2.2 Utslussningsmetoder.....	10
2.3 Frivården.....	10
2.3.1 Frivårdens uppgifter.....	11
2.3.2 Inte prioriterade	11
2.4 Socialtjänsten.....	12
2.4.1 Liten kontakt.....	12
2.5 RFS	12
2.5.1 Inne på anstalterna	13
2.6 KRIS	13
2.6.1 På eget initiativ	13
2.6.2 Liten hjälp.....	14
2.6.3 Villkorligt frigiven.....	14
2.6.4 Normaliseringsprincipen.....	15
2.6.5 Kris funktion.....	15
2.7 BRÅ	15
2.7.1 Probleminriktad arbetsmodell.....	16
2.7.2 Situationell brottsprevention.....	16
2.7.3 Social brottsprevention.....	16
2.7.4 Stöd åt andra	16
2.8 Kommentrar	17
3. SAMARBETE MED ANDRA MYNDIGHETER	19
3.1 Normaliseringsprincipen.....	19
3.2 Kriminalvårdens samarbetspartners.....	19
3.2.1 Bristande samarbete.....	20
3.2.2 Anstalterna mer nöjda än frivården.....	20
3.3 Resurserna inte tillräckliga	21
3.4 Socialtjänstens samarbete	21
3.4.1 Öppnare gränser.....	21
3.5 Sekretessen.....	22
3.6 KRIS och kriminalvården.....	22
3.6.1 Inne igen.....	23
3.7 Kommentrar	23

4. SOCIALT ARBETE INOM KRIMINALVÅRDEN?	24
4.1 Socialt arbete	24
4.1.2 Plantskola.....	24
4.2 Bot och bättring	25
4.2.1 Foucault	25
4.2.2 Samma syfte.....	26
4.3 Kunskap	26
4.3.1 Vårdare eller vakter	26
4.4 Kontroll och stöd	27
4.4.1 Personalbrist-säkerhet eller humanitärt problem.....	27
4.5 Socialt problem.....	27
4.6 Motivation.....	28
4.7 Kommentar	28
5 OMGIVNINGENS ATTITYDER OCH PÅVERKAN	29
5.1 Efter muck	29
5.2 Avvikarkarriären.....	29
5.2.1 Primär stämpling.....	30
5.2.2 Integration och segregation.....	30
5.2.3 Sekundärvinst	30
5.3 Omgivningen.....	31
5.4 Myndigheterna	31
5.4.1 Subtill tvångsmedel.....	31
5.5 Hårdnade attityd.....	32
5.6 Kommentar	33
6. SLUTDISKUSSION	34
6.1 Sammanfattning.....	34
6.2 Diskussion.....	35
6.2.1 Brottet eller brottslingen?	35
6.2.3 Lika villkor?.....	36
6.2.4 Indragna permissioner	37
6.2.5 Kollektiv bestraffning.....	37
6.2.6 Frivilliga organisationer.....	38
6.2.7 Slutkommentar.....	38

KÄLLFÖRTECKNING..... 39

Bilaga 1 Intervjuguider

1. INLEDNING

“...så står man där med sin plastkasse och kanske några hundralappar..” Denna fras har vi hört ett flertal gånger under uppsatsarbetets gång, både från människor som faktiskt befunnit sig i situationen men även från människor som arbetar inom området kriminalvård. Vår nyfikenhet för de kriminellas situation i samband med frigivning väcktes av det mediala intresset för föreningen KRIS (Kriminellas revansch i samhället) etablering i Helsingborg. Vi upptäckte att det tydligen fanns ett glapp mellan livet i anstalt och i frihet som myndigheterna inte lyckats fylla och vi undrade hur stort detta glapp var och hur det kom sig att det fanns. Berodde det på brist på resurser? Brist på intresse? Var detta en ointressant grupp som betraktades som redan förlorad?

1.1 Problemformulering

I dagens Sverige är återfallsfrekvensen för brottslingar hög, drygt 40 % (genomsnitt, oavsett typ av brottslighet, strafflängd och individens ålder) av de som avtjänat straff på anstalt döms igen inom tre år (Krantz & Lindsten, 1999, s 7). En orsak till detta kan vara att många frigges till en svår social situation, utan ordnad bostad eller sysselsättning. Ett av kriminalvårdens effektmål är förhindra att den dömda återfaller i brott (Ekbom, Engström & Göransson, 1999, s 116; Ds 1996:59, s 23). Men varför återfaller då så många? Var brister det? Beror det på kriminalvården? Beror det på klienterna?

Vilka är då klienterna? Enligt Pockettidningen R är drygt 95 % män. Nästan alla har haft en besvärlig uppväxt med ekonomiska problem, slitningar inom familjen och ett rastlöst kringflyttande är betydligt vanligare än i normala familjeförhållanden. En av sju har inte gått ut grundskolan mot en på hundra av övriga befolkningen. Hälften har hamnat i polisregistret innan 16 års ålder. 14 % har en förälder som suttit inne. Tre av tio hade ingen egen bostad när de dömdes. Psykiska problem är fem gånger vanligare hos de intagna än hos normalbefolkningen (Pockettidningen R 2001:1/2, s 35). Över två tredjedelar har missbruksproblem (BRÅ-rapport 2000:20, s 6).

Kriminalvården av idag har beskyllts för att vara otidsenlig, repressiv och att enbart vara förvaring (Pockettidningen R 2001:1/2, s 2). Vår fråga inför uppsatsarbetet var om detta stämde? Har kriminalvården förlorat sin vårdande och rehabiliterande funktion? Håller vårdarna på att förvandlas till vakter?

“Idag ser man bara till ekonomin, inte till det samhällsekonomiska” säger Erik Nordström, motivator på Österåker (Pockettidningen R 2001:1/2, s 28), och konstaterar “*ju mindre resurser desto fler återfall*”. De ekonomiska anslagen till kriminalvården har minskat samtidigt som antalet långtidsdömda ökat vilket gör att anstalterna tvingas prioritera sin primära funktion, att hålla brottslingarna inlåsta. Personalbristen inne på anstalterna betecknas främst som en säkerhetsfråga och inte som en humanitär fråga. Hur ska vårdarna få tid att uppfylla sina andra funktioner som stöd och rehabiliteringshjälp när det varken finns tid eller resurser till det? Ett av huvudmålen inom svensk kriminalvård är att förhindra återfall till brottsliga aktiviteter. Men hur ska detta kunna uppfyllas? Med mindre resurser och mer belastade klienter låter detta som en ekvation som inte går ihop.

1.2 Syfte och frågeställningar

Vårt syfte med uppsatsen var att se vilka insatser som gjordes i samband med frigivning. Då handläggandet av kriminella bygger på normaliseringsprincipen, är det många myndigheter inblandade, vilket gjorde att vi undrade huruvida samarbetet dem emellan kunde ha någon effekt för klientens situation. Vi undrade också om det var möjligt och lämpligt att bedriva socialt arbete inom kriminalvården. En annan faktor vi antog kunde spela in, var den allmänna inställningen gentemot kriminella. Dessa funderingar avspeglades i de fyra huvudfrågor som vi arbetat utefter;

- Vilka insatser görs inför, under och efter en frigivning?
- Hur fungerar samarbetet mellan de olika myndigheterna?
- Kan man bedriva socialt arbete inom ramen för kriminalvård?
- Vilken är omgivningens attityd gentemot kriminella och före detta kriminella?

1.3 Metod

Inom detta problemområde finns det redan en mängd kunskap, vilket gjorde att vi valde att arbeta utefter en kvalitativ modell. Statistik och teorier fanns redan att utgå ifrån. Och vi var inte heller intresserade av att göra en kvantitativ undersökning, vi ville främst förstå de frigivnas situation. Den kvalitativa metoden innebär att man vill se och förstå sammanhanget och beskriva helheten av det fenomen man bestämt sig för att undersöka (Holme & Solvang, 1997, s 14). Eftersom det finns många olika aktörer inför en frigivning ville vi försöka få ett helhetsperspektiv där alla inblandade beskrev sin situation och det lät sig bäst göras vid personliga intervjuer. En fördel med att arbeta efter en kvalitativ modell är att man vinner en

djupare förståelse för fenomenet. En nackdel med metoden är dock att det blir enstaka unika upplevelser som dokumenteras och att det blir svårt att dra generella slutsatser av undersökningens resultat (Holme & Solvang, 1997, s 79). Den kvantitativa modellens fördel är att man kan dra säkrare slutsatser av en undersökning och att de ger en tvärsnittsinformation. Våra intervjuer genomfördes efter ett antal i förväg uppställda frågor, men det lämnades stort utrymme för intervjupersonerna att vidareutveckla diskussionen under intervjuens gång. Alla, utom en, intervju gjordes på respektive arbetsplats eller föreningslokal. Samtliga intervjuer bandades och transkriberades efteråt för att få en så exakt tillförlitlighet som möjligt.

1.4 Urval

Vi har valt att inte särskilja en viss klientgrupp med specifik problematik, som t ex kriminella med missbruksproblem eller med psykisk problematik, utan istället valt att beskriva de generella insatser som görs innan, under och efter frigivning. Vi har därför intervjuat representanter från kriminalvården, frivården, KRIS, socialtjänsten, BRÅ, RFS samt Kerstin Svensson, filosofie doktor, Socialhögskolan, Lunds universitet. Vi har valt att inte ta med en historik över kriminalvården i Sverige, då det inte är uppsatsens syfte att beskriva den utveckling som kriminalvården genomgått. Vi har istället valt att fokusera på hur det ser ut i dagens samhälle för en kriminell i samband med frigivning, och den riktning som den svenska kriminalpolitiken verkar ta.

1.5 Uppsatsens uppläggning

Våra huvudfrågor under arbetets gång har varit vilka insatser som myndigheter och frivilliga organisationer kan bistå med för att göra övergången till ett liv i samhället för de kriminella så väl fungerande som möjligt. Vi har också tittat på det samarbete som finns mellan olika myndigheter och frivilliga organisationer. I det fjärde kapitlet tar vi upp frågan huruvida det går att bedriva socialt arbete inom kriminalvården. I nästa kapitel ser vi till vilka mekanismer som påverkar stigmatiseringen av de kriminella. I det sista kapitlet kommer vi att ge en kortare sammanfattning samt diskutera vissa frågor som väckts under uppsatsens tillkomst.

2. VILKA INSATSER FINNS DET INFÖR FRIGIVNINGEN?

Under uppsatsarbetets gång har vi funnit att de olika aktörerna inom spektrumet har vitt skilda åsikter om de insatser som sätts in i förberedelse för frigivning och den första tiden i frihet. Vilka insatser finns? Hur upplevs de? Vad ger de för resultat? Vi kommer i samband med detta också ge en kortare presentation av organisationen och deras arbetsmetoder.

2.1 Meningen med straff

Straffets funktion och målsättning har varierat och omformulerats åtskilliga gånger under tidens lopp. Hämnd, normbildning, samhällsskydd, avskräckning och rehabilitering - allt har varit aktuellt även om tyngdpunkten har skiftat. Den grundläggande aspekten har dock varit att skydda samhället från att kriminella element härjar fritt. Numera anses rehabilitering som den främsta metoden för att uppnå samhällsskydd enligt FN (Amilon & Edstedt 1998, s 45). Kriminalvårdens påverkansarbete ska syfta till att den dömda inte återfaller i kriminalitet, och verksamheten med dömda personer ska upprätthålla en human människosyn, god omvårdnad och ett aktivt påverkansarbete, samtidigt som man har en hög säkerhet samt respekt för de dömdas integritet (BRÅ-rapport 1998:6, s 9).

2.2 Anstalterna

Thomas Kragh, kriminalvårdsinspektör på Berga Kriminalvårdsanstalt, menar att det inom straffet finns en rehabiliterande aspekt och att en viktig funktion av internering av kriminella är att försöka föra eller återföra dem till en socialt normativ tillvaro. I den lagstiftning och det regelverk som ligger till grund för att anstalternas verksamhet anges att de intagna ska påverkas och motiveras att aktivt förbereda sitt liv i frihet. De sysselsättningar, som de intagna skall delta i under arbetstid och fritid, ska vara utformade så att de bidrar till att förbättra möjligheterna att leva samhällsanpassat (Ekbon, Engström & Göransson 1999, s 207). Thomas Kragh poängterar att vad kriminalvården kan och ska göra är att visa på olika alternativ, men att det beror på internens motivation huruvida en förändring i deras livssituation kommer att ske.

2.2.1 Bergas modell

På Berga kriminalvårdsanstalt arbetar man efter en lösningsfokuserad kognitiv arbetsmodell. Man arbetar för att införa normala sociala rutiner, värderingar och normer hos internerna. På anstalten finns det även tillfälle att delta i olika gruppverksamheter som syftar till att skapa ett intresse för vardagliga saker, som t ex föräldraskap och fritidsintresse. Varje vårdare på Bergaanstalten har upp till tre interner som de kontaktmannaansvar för. Detta innebär att vårdaren ska hjälpa och stödja internen i hans kontakt med andra myndigheter. Det innebär också att kontaktmannen tillsammans med frivårdspersonalen ska förbereda frigivningen. De praktiska förberedelserna sker genom att frivården får ta del av den behandlingsplanering som kontaktmannen på anstalten har gjort i början av strafftiden. Frivården, anstaltspersonalen och den dömde och eventuellt övrigt nätverk ska tillsammans sammanställa en övervakningsplanering (Ekbom, Engström & Göransson 1999, s 262).

2.2.2 Utslussningsmetoder

För att övergången till ett liv i frihet ska bli så smidig som möjligt har kriminalvården ett antal metoder att använda sig av, såsom permission, frigång, behandling enligt KvaL §34 eller förflyttning. Permissionens syfte är, förutom att underlätta anpassningen till ett liv i frihet, att undvika skadliga följder av frihetsberövandet, samt att ge internen en möjlighet att behålla eller skapa positiva relationer till familj och samhället i övrigt. Frigång jml KvaL §11 ger möjlighet för internen att delta i arbete, undervisning, yrkesutbildning eller annan verksamhet som underlättar rehabiliteringen, utanför anstalten. Dömda som har behov av vård eller behandling t ex missbruk, kan i slutet av strafftiden få sitt straff omvandlat till behandling utanför anstalten jml KvaL §34. Den behandling som påbörjats under strafftiden fortsätter som regel även efter straffet är avtjänat. Ytterligare ett alternativ för att underlätta återanpassningen, är förflyttning till en mer öppen anstalt närmare hemorten för att förbättra kontakten med samhället (Ekbom, Engström & Göransson 1999, s 252).

2.3 Frivården

När en villkorligt frigiven ska lämna anstalten, ställs de under övervakning från frivården. Alla som kommer ut från anstalt blir dock inte villkorligt frigivna, utan det görs en individuell bedömning. Beslutet om vem som blir aktuell för övervakning fattas av frivården själva och till grund för beslutet har de en personutredning och en framställan från den anstalt som den dömde har avtjänat sin anstaltstid på. Frivården ska i samrådan med anstaltspersonal och den dömde upprätta en behandlingsplan för övervakningsperioden.

Villkorligt frigivna har ofta en svår social situation och därtill är en del omotiverade att bryta sitt livsmönster. I BRÅ-rapporten 2001:2 framkommer det att de villkorligt frigivna som grupp ägnas mindre tid än andra frivårdsklienter. Orsaken till detta är delvis att de frigivna har avtjänat fängelsestraff och att de därmed antas ha fått hjälp på anstalten (BRÅ-rapport 2001:2, s 37).

2.3.1 Frivårdens uppgifter

Frivårdens uppgift är att utföra personutredningar och att verkställa skyddstillsyn, övervakning av villkorligt frigivna, villkorlig dom med samhällstjänst och intensivövervakning med elektronisk kontroll. Frivårdens primära uppgifter är kontroll, stöd och hjälp; att kontrollera att den dömda följer de krav som frivården ställt i samband med den villkorliga frigivningen, att hitta hans/hennes problemområde och att stödja och hjälpa klienten på bästa tänkbara sätt. Frivårdens kontrollfunktion innebär också en skyldighet att hålla sig informerad om klientens livssituation. Ett sätt att stödja klienten är att tillsätta en lekmanövervakare. Frivården kan också hjälpa till att förmedla kontakter med andra myndigheter.

2.3.2 Inte prioriterade

Under tiden på anstalt skall frivården enligt regelverket besöka den intagne om det är möjligt. De flesta har haft någon form av kontakt med frivården före frigivning och ca hälften av klienterna har besökts av sin frivårdsinspektör (BRÅ-rapport 2001:2, s 6). Frivårdsinspektör Annette Adolvsson i Helsingborg bekräftar att kontakten med internerna på anstalterna kunde varit mer omfattande; *“de som sitter inne på anstalt har inte prioriterats av frivården”*. Hon menar att det är brist på resurser, att varje handläggare har för många klienter och att detta, i kombination med stora avstånd till anstalterna, försvårar kontakten mellan frivårdsinspektören och internen vilket medför att de måste prioritera vissa ärenden; *“ett problem är att de (internerna) är spridda på anstalter över hela Sverige*. I BRÅ-rapporten 2001:2 uttrycker handläggarna att det inte finns utrymme att arbeta med klienterna på ett tillfredsställande sätt. Orsaken är att de saknas tid och att samarbetet både med klienten och andra myndigheter ibland fungerar dåligt. Enligt samma rapport visar undersökningen av frivårdens hjälpinsatser att frivårdens målsättning uppnås i begränsad utsträckning.

2.4 Socialtjänsten

För många som har avtjänat ett fängelsestraff och kommer ut från anstalten är försörjningsstöd den enda inkomstkällan. Förfaringssättet bestäms utifrån om klienten är aktuell eller kommer in som ett nytt ärende. Om klienten har avtjänat ett kortare fängelsestraff och är aktuell sedan tidigare, får han/hon behålla sin handläggare. Om så inte är fallet, kommer klienten att tas emot av mottagningsgruppen, som i sin tur fördelar ärendet. Eftersom normaliseringsprincipen gäller, så erbjuds de samma insatser som övriga försörjningsstödstagare har möjlighet till. Dessa består förutom av ekonomiskt stöd också av olika sysselsättningsprojekt och behandlingsalternativ.

2.4.1 Liten kontakt

Socialtjänstens kontakt med de som sitter på anstalt är liten och rör sig främst kring ekonomiskt stöd till kläder och dylikt. De som har möjlighet till att få försörjningsstöd under strafftiden är de som fortfarande är aktuella inom socialtjänsten, vanligtvis de som har en strafftid på sex månader och neråt. I övriga fall har socialtjänsten inget ekonomiskt ansvar utan det är kriminalvården som har det.

Redan vid häktningen finns det möjligheter för den häktade att få hjälp och stöd av både det offentliga och frivilligorganisationer. Socialtjänsten besöker med jämna mellanrum häktet för att se huruvida det finns några som är intresserade av eller motiverade för t ex drogbehandling eller andra stödinsatser. Eleonora Johansson, socialsekreterare vid Möjligheternas Hus i Helsingborg berättar att hon kontaktas av Vuxenomsorgen om någon av deras klienter blivit häktade och är intresserade av socialtjänstens insatser. För att snabbt kunna sätta in rätt insats så samlar hon information om klienten och kartlägger hans/hennes situation. Anstalterna besöks om någon intern kontaktar socialtjänsten. Tillsammans med socialsekreterare inom vuxenomsorgen och eventuellt frivården arbetas sedan fram en lösning.

2.5 RFS

RFS, riksförbundet för frivilliga samhällsarbetare, är en ideell förening som är öppen för alla men de aktiva deltagarna är främst människor som är yrkesverksamma inom socialt arbete. De har inget samarbete med myndigheter, förutom med kriminalvården vilket är en förutsättning för att de ska kunna utföra sitt arbete, att komma in på anstalterna och i häktena och prata med de intagna. De menar att vad RFS kan tillföra är medmänsklighet, ett hopp

även för de dömda och de säger; *vad kriminalvården behöver är medmänsklighet, den finns förvisso men den når inte alltid fram.*”

RFS besöker också regelbundet häktet för att erbjuda sina tjänster. De träffar de häktade i enrum och ger dem en chans att få samtala med en person utan myndighetsanknytning som har total tystnadsplikt. RFS erbjuder de häktade möjligheten att diskutera och *‘lätta sitt hjärta’* eller bara att få prata med någon annan än häktespersonalen.

2.5.1 Inne på anstalterna

De frivilliga samhällsmedarbetarna besöker också interner på anstalterna regelbundet. Inne på anstalterna träffar de internerna utan vårdare eller annan personal. Detta ger internerna möjlighet att prata och att skapa en relation till en människa utan kriminell belastning eller anknytning till någon myndighet. Toni Sager från RFS menar att det kan betyda mycket för en intagen att se att det finns människor som bryr sig om dem; *”det är viktigt att visa att man ser dom som människor, inte bara som kriminell“*. De kan också fungera som tolk gentemot myndigheter och ge hjälp och stöd till internen i hans kontakter med myndigheter. Detta stöd verkar som social träning inne på anstalten och är ett komplement till den verksamhet som kriminalvården bedriver.

2.6 KRIS

KRIS (kriminellas revansch i samhället) är en ideell kamratförening, bestående av före detta kriminella. Föreningens huvudsyfte är att hjälpa och stödja fångar i och utanför fängelset. De kan erbjuda ett socialt nätverk med en gemenskap och förståelse som de menar att myndigheter inte kan skapa. Tommy Persson på KRIS i Malmö säger att förening riktar sig till före detta kriminella och missbrukare som vill förändra sin livssituation genom att erbjuda ett nytt hederligt socialt nätverk.

2.6.1 På eget initiativ

Han betonar att det är viktigt att internen själv kontaktar KRIS, så att kontakten sker av fri vilja och att motivationen verkligen finns. KRIS anser att det finns en lucka mellan anstalt och frivård som ingen fyller. Det är ofta svårt att komma ut efter avtjänat fängelsestraff och den första tiden är risken stor att före detta fångar återvänder till sitt gamla liv, med kriminalitet och droger.

2.6.2 Liten hjälp

I *Kriminalvårdens Mål och Resultat för år 1997* konstateras att de allra flesta är överens om att fängelse inte gör brottslingar bättre. Förklaringen till att människor trots det låses in uppges vara att samhället måste reagera mot kriminellt beteende och att vissa människor är farlig för sin omgivning. Det är angeläget att tiden i anstalt används konstruktivt för att motverka en negativ utveckling av de intagna (BRÅ-rapport 1998:6, s 28). Jörgen Borgqvist från KRIS i Helsingborg upplever att det många gånger har saknats frigivelseförberedande insatser inne på anstalterna. Han menar att det vid flera tillfällen varit fråga om ren förvaring. Han säger *“..när man lämnar så går man med en plastkasse genom grindarna”*. Även Tommy Persson från KRIS i Malmö har samma upplevelser av bristande insatser i samband med frigivning. De menar att det delvis kan bero på deras egen bristande motivation, om de hade ansträngt sig hade de kanske kunnat få behandling enl. Kval § 34 eller annat stöd och hjälp, men att det också delvis kan bero på att de insatser som finns tillgängliga är för få eller missriktade. Den sista gången Jörgen Borgqvist satt på anstalt tycker han dock, att han fick bra hjälp och stöd från kriminalvården.

“Att mucka från kåken är som att kastas ut i en jordbävning /.../ Utanför murarna står polarna och väntar i stulen bil och i handfacket ligger tjacket och verktygen som krävs för nästa inbrott. Man har ingenstans att bo och alla “normala” relationer utanför kåken har man bränt. Friheten blir sällan långvarig “ (Börge Hellström Göteborgs-Posten 98-11-21)

2.6.3 Villkorligt frigiven

När den dömda kommer ut från anstalten som villkorligt frigiven, så är det frivården som ska sköta övervakningen, men det är inte alltid att det fungerar. Tommy Persson säger att frivården inte fungerar som den ska och att de istället vid vissa tillfällen möjliggör fortsatt kriminalitet. Det han saknar är kontroll och han säger att han aldrig blivit tillfrågad om ett urinprov utan de bara kommenterat hur frisk hans ser ut. Tommy menar att det är inte så konstigt, eftersom en frivårdsinspektör ibland har 50 klienter att arbeta med och att de helt enkelt inte hinner med att engagera sig i alla, även om de skulle vilja. Jörgen Borgqvist säger att det enda frivården vill är att veta vad man ska göra och att det enbart blir övervakning och inget annat; *“ Vill jag sköta mig, så kan de inte hjälpa mig. Vill jag inte sköta mig, så kan de inte hjälpa mig. Vad som sker är att frivården hänvisar till socialtjänsten, och de kan inte heller göra speciellt mycket “*

2.6.4 Normaliseringsprincipen

Allt frivården kan göra är att hänvisa till normaliseringsprincipen, vilket innebär att villkorligt frigivna får vända sig till de olika instanserna på samma sätt som övriga befolkningen får göra. Jörgen Borgqvist säger att när man kommer ut från anstalten, så har man bara sina gamla vänner att vända sig till; *”Det vore bra om någon från frivården och/eller socialtjänsten kom och besökte en i fängelset innan muck. Någonting skulle vara ordnat ett par månader innan man kommer ut från anstalten”*.

2.6.5 KRIS funktion

Det är här KRIS kommer in och fyller sin viktigaste funktion, det vill säga stötta upp och erbjuda ett nytt hederligt och drogfritt socialt nätverk. KRIS är tillgängliga 24 timmar om dygnet och finns alltid där för sina medlemmar, genom sitt fadder/moddersystem. Alla nya medlemmar får möjlighet att få en fadder/modder, som de kan vända sig till. KRIS anser att detta är en av deras starka sidor, när det inte finns någon kvar på frivården efter klockan fyra, så har medlemmarna alltid någon att vända sig till oavsett vilken tid på dygnet det är. Däremot kan inte KRIS hjälpa till i någon större utsträckning när det gäller praktiska frågor som att ordna bostad, arbete och liknande, men de kan hjälpa till att stötta i kontakten med bostadsförmedling och olika myndigheter.

2.7 BRÅ

BRÅ (brottsförebyggande rådet) är ett brottspreventivt organ. Deras åtgärder ligger på tre nivåer; att uppmärksamma hur samhällspolitiken och samhällsutvecklingen i stort påverkar brottsligheten, t ex hur beslut inom barn och ungdom-, utbildning- och arbetsmarknadspolitik ger effekter, att genom olika strukturella förändringar minska antalet brottstillfällen och olämpliga miljöer, såväl socialt som fysiskt. För det andra vill BRÅ utveckla och effektivisera lagstiftning och myndighetsarbete inom kriminalpolitiken, exempelvis genom reglering av vapenanvändning, övervakning och reformering av påföljdssystemet. Slutligen betonar BRÅ vikten av att ta tillvara det medborgerliga initiativet, främst på lokal nivå.

De verkar för att förbättra samarbetet och samverkan mellan myndigheter och medborgarintresse genom att stödja föreningar som Grannsamverkan mot brott och Föräldrar på stan (Ds 1996:59, s 24).

2.7.1 Probleminriktad arbetsmodell

BRÅ riktar in sig på både situationellt och socialt brottspreventiva insatser. Det brottspreventiva målen uppnås främst genom att sprida information till allmänheten och att fördela ekonomiska bistånd till andra ideella brottsförebyggande organisationer. Rolf Karringer på BRÅ i Helsingborg säger att de arbetar på ett probleminriktat sätt. Detta innebär att de följer upp de stora samhälleliga problem som är aktuella för tillfället genom att lyssna av samhällsdebatten och följa statistiken över vilka brott som begås och vilka typer av brott som är mest förekommande lokalt för att kunna göra olika punktinsatser som är speciellt utformade för att motverka aktuellt problem.

2.7.2 Situationell brottsprevention

Den situationella brottspreventionen har som mål att försvåra genomförandet av brott, öka risken för upptäckt av brott, reducera lönsamheten av brott samt att försvåra bortförklaringar, dvs att tydliggöra vad som är acceptabelt och inte och att många gånger "sänka ribban" (Ds 1996:59, s 61). Ett exempel på detta i Helsingborg är ombyggnaden av Eneborgs plats, där BRÅ har varit starkt drivande för en öppnare och mindre brottsligt attraktiv utformning. Ett annat exempel är placeringen av övervakningskameror i Helsingborgs stadspark. Rolf Karringer säger att kameror kan verka avskräckande och när polisen har svårt att göra någonting åt problemet, så är detta ett bra sätt att förhindra grova våldsbrott.

2.7.3 Social brottsprevention

Den sociala brottspreventionen har sin utgångspunkt i att människors benägenhet att begå brott grundläggs tidigt. Det är resultatet av individuella egenskaper och social integration. För att förhindra en negativ utveckling behövs tidiga insatser och många av frågorna ligger inom andra politiska områden än det kriminalpolitiska, såsom skola, socialpolitik, bostadsfrågor, arbetsmarknad etc. BRÅ försöker här att påverka beslut som kan ha negativa kriminalpolitiska effekter på längre sikt (Ds 1996:59, s 63).

2.7.4 Stöd åt andra

BRÅ arbetar brottsförebyggande genom att stödja och marknadsföra andra brottsförebyggande och brottsreperativa organisationer, t ex genom att ge dem ekonomiska bidrag. Exempel på grupper som BRÅ stödjer är Kvinno- och Brottsofferjourer, Nattvandrarerna och Exit. I Helsingborg har BRÅ stöttat och hjälpt KRIS vid etableringen av föreningen. De har bidragit ekonomiskt, samt öppnat upp kanaler för samarbete med andra

organisationer och myndigheter. Rolf Karringer säger *“det stöd vi har gett till KRIS, när de har startat upp har bestått i ekonomiska bidrag, samt att skapa ett förtroende. Vi har även tillgång till de distributionskanaler som behövs för att komma igång.”*

Rolf Karringer säger att det finns ett förtroende mellan en organisation som KRIS och de som lämnar anstalten. Därför anser han att det är bäst om KRIS hjälper till under de “farliga dagarna” som uppstår precis efter att internerna har lämnat fängelset, men det måste finnas ett stöd från socialtjänsten och övriga myndigheter. Rolf Karringer säger att ett bra sätt att skapa stöd från samhället vore att avlöna en och annan tjänst för organisationer som t ex KRIS, så att de kan driva sin verksamhet. *“En stor skillnad mellan frivilliga organisationer och myndigheter är att myndigheterna är styrda av lagar, medan t ex KRIS och vi på BRÅ kan arbeta mer fritt”* menar Rolf Karringer. *“Det finns mycket att tillföra från de som själv har upplevt situationen. KRIS är både en framgångsmodell och en framtidsmodell.”*

2.8 Kommentarer

Att det finns olika uppfattningar om vilka insatser som finns och görs för interner och villkorligt frigivna, är uppenbart och naturligt. Allt från anstaltspersonalen som anser sig uppfylla de krav som ställs på dem, till KRIS uppfattning om att det i princip inte görs någonting alls. Hur ska man då bedöma deras respektive uppfattning? Sanningen ligger väl, som oftast, någonstans mitt emellan. Det finns insatser, program och behandling att tillgå, även om de minskat och blivit svårare att få beviljade. Däremot saknas många gånger förutsättningarna att skapa den nödvändiga motivationen hos internerna. Den här gruppen behöver oftast ett starkt och kvalificerat motivationsarbete, för att vilja genomgå behandling och förändra sin livssituation. Varför prioriteras inte motivationsarbetet inom anstaltsvården högre? Varför avsätts inte mer ekonomiska resurser för den humanistiska aspekten inom kriminalvården?

Ett annat problem för den här klientgruppen är normaliseringsprincipen, att de instanser och myndigheter som normalt hjälper och stödjer människor på olika sätt, ska på samma sätt hjälpa kriminalvårdens klienter. Detta innebär att delar av ansvaret för klienten läggs på andra myndigheter som inte är speciellt intresserade eller kvalificerade att ta hand om kriminalvårdens klienters speciella problematik. Ansvarsfördelningen, främst beträffande det ekonomiska, blir otydlig och antalet kontakter som klienten måste ta ökar dramatiskt. Detta är speciellt svårt för den här gruppen som ofta har ett extra starkt motstånd och misstänksamhet

gentemot myndigheter. Uppfyller normaliseringsprincipen sitt jämlikhetssyfte eller ökar den klyfta mellan dem som kan och de som inte kan kommunicera med myndigheterna på ett korrekt sätt? Eller är det kanske dags att skrota normaliseringsprincipen och ta mer hänsyn till individens förutsättningar?

3. SAMARBETE MED ANDRA MYNDIGHETER

För att kunna bedriva ett så heltäckande arbete som möjligt, krävs det ett effektivt och flexibelt samarbete mellan olika berörda myndigheter och frivilliga organisationer. Alla vi har pratat med har betonat vikten av samarbete, men även kunnat konstatera att det inte alltid fungerar som det borde göra. Vi kommer i det här kapitlet att titta på hur de olika berörda myndigheter och frivilliga organisationer samarbetar och vart det brister i samarbetet. De vi har intervjuat har varit rörande överens om att ett mer konstruktivt samarbete skall förenkla och effektivisera deras arbete och därigenom gynna klienterna.

3.1 Normaliseringsprincipen

Grunden för att samarbete mellan kriminalvården och andra myndigheter beskrivs i Kval §5;

“Kriminalvård i anstalt skall planläggas och genomföras i nära samverkan mellan kriminalvårdens olika organ. I den mån ett förverkligande av vårdens syfte kräver insatser av andra samhällsliga organ, skall erforderlig samverkan ske med företrädare för sådant organ.”

För den som vårdas på anstalt råder samma villkor som för de som vistas ute i samhället, dvs normaliseringsprincipen. Normaliseringsprincipen innebär att de myndigheter som normalt har ansvar för stöd och hjälp inom vissa områden, har samma skyldigheter gentemot kriminalvårdens klienter som mot andra samhällsmedborgare (BRÅ-rapport 2001:2, s 7). Detta medför att stöd och hjälp som kan erbjudas av andra myndigheter, inte ingår i kriminalvårdens normala ansvarsområde (Ekbom, Engström & Göransson, 1999, s 319).

Samarbetet mellan olika myndigheter uppvisar stora variationer då det inte är uppbyggt efter en gemensam modell. Detta medför att det är svårt att visa en tydlig bild av hur det ser ut på det området (BRÅ-rapport 1998:6, s 31).

3.2 Kriminalvårdens samarbetspartners

Kriminalvården samverkar med många myndigheter och organisationer. Genom att de övriga myndigheterna har skyldigheter mot eller intressen i kriminalvårdens klienter har de ett regelbundet samarbete med kriminalvården. Polisen är en naturlig samarbetspartner för kriminalvården. Polisen bistår anstalterna med uppgifter om besökare, vid mera akuta

situationer som t ex oroligheter har polisen samma ansvar för kriminalvårdsklienters och personals säkerhet som mot övriga samhällsmedborgare. Polisen har ofta framfört kritik mot kriminalvårdens arbete då det finns en skillnad i inställningen och målsättningen hos de båda grupperna. 1991 gick polisen ut med ett manifest om kriminalvårdens arbete:

“Stor upptäcktsrisk och en hög upplärningsprocent likaväl som en snabb handläggning är för den yrkeskriminelle ofta mer avhållande än straffets stränghet. Men det är inte bara detta som är avgörande utan också vilka åtgärder samhället vidtar för att ta hand om dem som ska återanpassas efter avtjänat straff. Samhället lägger ned stora resurser på kriminalvård i anstalt och annan institutionsvård, men förhållandevis små resurser på att ge den som lämnar fängelse effektiv hjälp när han ska ställa om sig till efter ett normalt liv utanför anstaltsmurarna. Ett nära och verkningfullt samarbete mellan kriminalvården, socialvården, åklagare och polisen är nödvändigt för att de yrkeskriminella ska kunna hindras från fortsatt brottslighet. Den yrkeskriminelle måste tas ur sin brottslighet, så att han också kommer ur den svängdörr som gång på gång förpassar honom in till livet innanför murarna.” (Ekbom, Engström & Göransson, 1999, s 321)

Andra samarbetspartners är sjukvården, arbetsförmedlingen och skolan. Då normaliseringsprincipen gäller står myndigheternas tjänster även till förfogande för kriminalvårdens klienter. Eftersom vissa av klienterna av uppenbara skäl inte kan bege sig till myndigheterna så besöker sjukvården och arbetsförmedlingen regelbundet anstalterna och vid behov sker även undervisning inne på kriminalvårdsanstalterna.

3.2.1 Bristande samarbete

Kriminalvårdsmyndigheten ansvarar både för anstaltsvården och frivården. Frivården ska under anstaltstiden förbereda och så långt som möjligt upprätta en övervakningsplan. Planen ska utgå från den behandlingsplan som upprättades i samband med klientens inskrivning på anstalten, men revideras om behovet finns. I endast 20 % av ärendena förekom ett samarbete mellan frivård och anstalt enligt frivårdens och kontaktmännens uppgifter (BRÅ-rapport 2001:2 s 14). En orsak till detta anges vara att det saknades behandlingsplaner eller att frivården fått ärendet försent.

3.2.2 Anstalterna mer nöjda än frivården

Enligt BRÅ:s undersökning var anstalterna mer nöjda med samarbetet med andra myndigheter än vad frivården var, utom när det gäller socialtjänsten. Detta förklaras med att frivården är mer beroende av att arbeta tillsammans med andra myndigheter till följd av normaliseringsprincipen. Om ett samarbete inte fungerar blir detta mer märkbart för frivården. Det arbete som påbörjas under anstaltstiden kanske inte ger ett synbart resultat förrän frivården har tagit över klienten. Detta kan vara orsaken till att det finns olika syn på det samarbete som förekommer mellan de olika myndigheterna. Dessutom skiljer sig utbildning och yrkesroll åt mellan frivårdsinspektörer och kontaktmän på anstalterna och det kan vara grund till de olika uppfattningarna. (BRÅ-rapport 1998:6, s 30).

3.3 Resurserna inte tillräckliga

Annette Adolvsson, frivården Helsingborg, säger att man hela tiden *“måste arbeta mot muck”*, det vill säga att redan från straffets början ska förberedelserna och planeringen för klientens framtid i frihet påbörjas. *Tyvärr*, säger hon, *är det så, att vi inte alltid har tid eller resurser till att börja förbereda frigivningen i tillräckligt god tid.* Hon betonar vikten av att klienten är delaktig. Frivårdens samarbete med socialtjänsten anses vanligen fungera bra, men när det gäller sjukvård i form av psykiatri och arbetsmarknadsmyndigheterna, så fungerar samarbetet inte i samma utsträckning. Problemet mellan frivården och dessa myndigheter anses bero på att de inte prioriterar frivårdens klienter samt att de inte har tillräckligt med resurser (BRÅ-rapport 2001:2, s 8).

3.4 Socialtjänstens samarbete

En av kriminalvårdens samarbetspartner är socialtjänsten. Enligt socialtjänstlagen har kommunerna det yttersta ansvaret för att kommunens invånare får den hjälp och det stöd han behöver, vilket innebär att de även har ansvaret för kriminalvårdens klienter. Frågor där kriminalvården och socialtjänsten samverkat är; behandlingsplanering och kontinuerlig motivations- och behandlingsarbete, samarbete mellan frivårdsinspektörer och socialarbetare på narkomanvårdsenheter, projekt för utveckling av metoder i behandlingsarbetet, sammankomster för information och metoddiskussioner och gemensam utbildning och handledning (Ekbom, Engström & Göransson, 1999, s 320).

3.4.1 Öppnare gränser

Eleonora Johansson, socialsekreterare i Helsingborg, menar att hon har ett gott samarbete med kriminalvården, framförallt med frivården. Annette Adolvsson på frivården uttrycker också att

samarbetet med socialtjänsten fungerar bra. Marie Bohlin, socialsekreterare i Helsingborg säger att hon inte kan påminna sig om att någon anstalt tagit kontakt med henne inför en frigivning. Hon tror att ett öppnare samarbete skulle underlätta för handläggarna och i slutändan gynna klienterna. Marie Bohlin säger att *“öppnare gränser mellan myndigheterna och mer information om vad de olika myndigheterna gör, skulle vara bra.”*

3.5 Sekretessen

Sekretesslagarna kan ibland försvåra kommunikation och informationsutbyte mellan de olika myndigheterna, t ex kan inte frivården inte ta kontakt med socialtjänsten om inte klienten medger detta. Vad som gäller kriminalvårdens klienter står i sekretesslagen (SFS 1980:100)

“Sekretess gäller inom kriminalvården för uppgift om den som har dömts att undergå kriminalvård, om det kan antas att han eller någon honom närstående lider men eller att fara uppkommer för att någon utsätts för våld eller annat allvarligt men om uppgiften röjs. Sekretessen gäller dock inte beslut av kriminalvårdsstyrelsen eller någon av kriminalvårdens nämnder och inte heller beslut i annat fall enligt lagstiftningen om kriminalvård i anstalt.”
(SFS 7:e kap § 21)

Om det finns angivet i lag eller förordning att uppgift ska eller kan lämnas till myndighet, så hindrar inte sekretessen att uppgiften lämnas till annan myndighet enligt SFS 1980:100 kap 14 § 1. I samma kapitel § 3 uttrycks att om det är uppenbart att intresset av att uppgiften lämnas har företräde framför det intresse som sekretessen ska skydda får också sekretessbelagd uppgift lämnas till myndighet (Ekbom, Engström & Göransson, 1999, s 320).

3.6 KRIS och kriminalvården

KRIS besöker regelbundet anstalterna för att sprida information om sin verksamhet. Under de fyra år som KRIS har funnits, har de hunnit etablera och utforma ett positivt samarbete med anstalterna. Thomas Kragh, kriminalvårdsinspektör på Berga kriminalvårdsanstalt, säger att han är positiv till KRIS och tycker att samarbetet dem emellan fungerar bra. Tommy Persson på KRIS i Malmö säger att deras arbete inne på anstalterna fungerar bättre och bättre och han upplever det som att internerna blir lugnare, när de besöker anstalterna. Tommy Persson tror att det beror på att de vet att KRIS vet vad det handlar om på grund av sin erfarenhet av liknande situationer. Tommy Persson säger att han upplever en misstänksamhet från vårdarna

på anstalten när KRIS kommer på besök; *“men det ser jag som ett bevis på att kriminalvården har misslyckats med mig“*.

3.6.1 Inne igen

Ett problem när det gäller samarbetet mellan KRIS och kriminalvårdsanstalterna är att det inte finns några enhetliga regler för hur lång tid det ska ha förflutit sedan personen i fråga var aktuell inom kriminalvården. På KRIS i Malmö säger Tommy Persson och Ulf Persson att de inte har något direkt samarbete med myndigheterna och fördelen med detta är att de blir självständiga och inte riskerar att bli styrda i sin verksamhet. I Helsingborg säger Jörgen Borqvist och Lotta Jönsson (fingerat namn) att KRIS har ett visst samarbete med socialtjänsten och de ser gärna ett utökat samarbete, men de betonar samtidigt vikten av att KRIS behåller sin självständighet och sitt oberoende. Frivården i Malmö är intresserade av att utveckla ett samarbete med KRIS när det gäller övervakning säger Tommy Persson. I Helsingborg har BRÅ hjälpt KRIS med praktiska saker som att skaffa möbler och se till att verksamheten har kunnat startas upp. KRIS har även kunnat dra nytta av de distributionskanaler som BRÅ besitter och därigenom kunnat skapa kontakter med personer som har underlättat KRIS etablering i Helsingborg.

3.7 Kommentar

Alla vi har pratat med har ställt sig positiva till ett utökat samarbete, även om de frivilliga organisationerna har betonat vikten av att de vill behålla sitt oberoende gentemot myndigheter. Flertalet har sagt att det nuvarande samarbetet är bra, men vid närmare eftertanke har de ibland konstaterat att det finns uppenbara brister och det egentliga samarbetet har egentligen inte varit så stort som de trott eller önskar. Normaliseringsprincipen bygger på ett aktivt och flexibelt samarbete för att uppnå bästa möjliga resultat för klienten. Men den skapar även oklarheter på olika områden när det gäller ansvarsbiten gentemot klienterna. För att normaliseringsprincipen ska kunna användas krävs det av klienten att han har viss kunskap om hur myndigheterna fungerar och vart han ska vända sig. Den innebär även en ökad möjlighet för klienten att manipulera de olika instanserna. Risken för missförstånd ökar också ju fler myndigheter som är inblandade. Då samarbetet inte fungerar tillfredsställande skulle kanske en omstrukturering av ansvaret för kriminalvårdens klienter förenkla handläggandet av ärendena. Som det ser ut nu verkar det bara skapa förvirring både hos klienterna och hos personal på de berörda myndigheterna. Skulle en koncentrerad av ansvaret förenkla och förbättra för klienten?

4. SOCIALT ARBETE INOM KRIMINALVÅRDEN ?

Ett av de största problemen inom socialt arbete är de diametrala funktionerna kontroll och stöd. Inom kriminalvården ställs detta på sin spets, då funktionerna är så tydligt framträdande. Kriminalvården låser in människor fysiskt, samtidigt som de förväntas att skapa en förtroendefull relation och kunna bedriva ett positivt påverkans- och motivationsarbete. Efterhand som vi har arbetat med uppsatsen, har vi insett att det finns stora svårigheter med att bedriva socialt arbete under dessa former. Är det möjligt? Är det lämpligt? Och vad är socialt arbete?

I det här kapitlet syftar vi främst till de mer psykosocialt inriktade insatserna, i motsats till kapitel två där vi behandlar de mer praktiskt orienterade.

4.1 Socialt arbete

Enligt Alf Ronnby i boken *Socialarbetets förklaringsmodeller* avses med socialt arbete “*en uppsättning metoder och deras yrkesmässiga användning för att reglera och hantera problem då människor inte förmår uppfylla sina sociala roller enligt dominerande normer och förväntningar.*” I det praktiska sociala arbetet omsätts de från teorier och metoder till arbetsmodeller för att hjälpa och stödja de mest utsatta och svaga människorna/grupper till att fungera och anpassa sig socialt i ett snabbt föränderligt samhälle. (Ronnby, 1983, s 13).

4.1.2 Plantskola

Kriminalvården har många gånger fungerat som plantskola och experimentverkstad för behandlingsmodeller menar Barbro Lennér-Axelsson och Ingela Thylefors. En förklaring till detta, säger de, är att det aldrig utvecklats och etablerats fasta behandlingstraditioner inom kriminalvården (Lennér-Axelsson & Thylefors, 1996, s 10). De delar upp psykosocialt arbete i två delar, dels de allmänt inriktade eller förebyggande arbetet, och dels de individuellt inriktade insatserna. De definierar psykosocialt arbete som upplysnings- och informationsarbete, och som speciellt riktade insatser mot individer eller särskilda grupper. Insatserna består främst av samtal och rådgivning (a.a, s 12). När det gäller kriminalvården förefaller det pågå en utveckling mot ett mindre behandlingsinriktat arbete och en mer administrativ syn på klientkontakterna. Socialarbetaren måste fungera som ombud för sina klienter i kontakten med andra samhällsorgan för att kunna genomdriva deras krav i konkurrens med andra hjälpsökande. (Lennér-Axelsson & Thylefors, 1996, s 131).

4.2 Bot och bättring

Redan under medeltiden ansåg man att straffet skulle leda till en förbättring för brottslingen. De som drev denna linje var kyrkan, som ansåg att det var viktigt med vedergällning när ett brott hade begåtts, men det skulle också innehålla en chans för den dömda att sona sitt brott och förbättra sig andligt. Fortfarande idag så syftar kriminalvårdens arbete till att åstadkomma en förbättring, men skillnaden är att det inte ligger på ett andligt plan, utan riktar in sig på en social återanpassning till det normativa i samhället.

4.2.1 Foucault

Michel Foucault beskriver i sin bok *Övervakning och straff*, straffets och fängelsets funktion och han säger att straffet har förskjutits från kroppen till själen. Foucault beskriver hur 1600-talets offentliga kroppsbestraffning har genomgått en förändring till att idag ha en undagömd position. Han säger att *“straffet blir brottsmålsrättegångens mest undagömda del /.../ rättvisan upphör att offentligt ta ansvaret för straffet och verkställandet av straffet blir en självständig sektor som göms under byråkratiska åtgärder* (Foucault, 1987, s 16). Enligt Michel Foucault ska man se straffet som en maktteknologi avsedd att betvinga individen. Dess funktion är att styra och kontrollera samhällets medborgare på ett mångdimensionellt sätt. Straffet ska inte ses som en bestraffning utan framför allt som *“en förbättringsprocedur; som gör det av lagöverträdelsen framtvingade straffet till en för samhället nyttig förändring av individen.”* (a.a, s 291). Ett utmärkt medel för att skapa och upprätthålla den disciplin som krävs för att straffets syfte ska uppnås var fängelse. Enligt Foucault bygger fängelseverksamheten på tre principer varav den första är isolering, brottslingen avskärmas från omvärlden och kan ses som ett positivt reforminstrument; genom eftertanke ska den kriminelle bringas till insikt om sitt handlande (a.a, s 276). Den andra är arbete, genom att utföra ett arbete ska han både gottgöra samhället samt tas ur den sysslolöshet som antas ha bringat honom i fängelse. Fängelset ska inte heller enbart ses som ett instrument för straffet utan även som en möjlighet att påverka det. Straffet ska utformas snarare som en behandling än som en betalning, och bör inte bara variera med brottets art och omständigheter utan också i samspel med hur strafftiden avlöper (a.a, s 284).

4.2.2 Samma syfte

Kerstin Svensson, filosofie doktor på Lunds universitet, skriver i sin avhandling *I stället för fängelse* att om man använder Michel Foucault definition av fängelse; *“en samling redskap avsedda att göra individerna fogliga och nyttiga genom en exakt avvägd bearbetning av deras*

kroppar” så kan man jämföra fängelset och socialtjänstens praktik. Hon menar att de båda är delar av statsapparaten människobehandling och har samma grundsyfte och liknande metoder. Hon säger vidare *“de olika organisationerna har uppkommit i ett spel om normalitet och avvikelse där olika nischer har intagits och olika roller och kategorier har utvecklats. Socialtjänstens nisch grundas i fattigdom och sociala problem medan fängelsets nisch utgörs av kriminaliteten.”* (Svensson, 2001, s 121)

4.3 Kunskap

De flesta inom frivården är socionomer eller har en likvärdig utbildning, vilket ger dem förutsättningar att bedriva psykosocialt arbete/behandlingsarbete. Flertalet anställda vårdare på anstalterna har inte sådan utbildning, men alla med klientkontakt genomgår en intern utbildning i kriminalvårdsmyndigheternas regi. Utbildningen sker både lokalt och centralt, och det krävs godkänt i både de praktiska och teoretiska delarna för en fortsatt anställning inom kriminalvården (Amilon & Edstedt, 1998, s 114). Inom dagens kriminalvård förväntas det att vårdarna och frivårdsinspektörerna ska genomföra ett kvalificerat motivationsarbete med kriminalvårdens klienter. Är detta möjligt med de resurser och den utbildning som kriminalvården förfogar över?

4.3.1 Vårdare eller vakter

Kerstin Svensson säger *“att kriminalvårdens uppgift inom socialt arbete är att skapa möjligheter för det”*. Att bedriva motivations- och påverkansarbete med en så belastad grupp är inte lätt med de resurser som ställs till kriminalvårdens förfogande. Vad är det som driver personalen inom kriminalvård i deras arbete? Psykolog Jan-Erik Rendahl beskriver i sin doktorsavhandling *Arbetets drivkraft* (1992) de olika slags personal som han funnit inom kriminalvården; det fanns de som genom ett varmt, positivt förhållningssätt sökte att utveckla sig själv och andra, det fanns de som genom undertryckande av inre känslor försökte sträva efter struktur, kontroll och logik. Och så fann han dem som levde i ständig konflikt och snabba växlingar mellan optimism och pessimism. Rendahl fann att många kriminalvårdarna anpassade sig till auktoriteter och hade en tendens till att idealisera, och han menar att det förklarar den stora trögheten till förändringar inom kriminalvårdssystemet (Ekbohm, Engström & Göransson 1999, s 198).

4.4 Kontroll och stöd

Inne på en kriminalvårdsanstalt ställs kontrollen i fokus, då den primära uppgiften är att bevaka internerna så att de inte avviker från anstalten. Kontrollen som anstalterna är tvingade att utföra ska samtidigt kombineras med största möjliga stöd och påverkansarbete. Är det då möjligt att kombinera kontroll och stöd? Kerstin Svensson säger att det går bra att kombinera kontroll och stöd. För att poängtera detta drar hon en parallell mellan den verksamhet som kriminalvården bedriver och barndaghem;

“titta bara på föräldraskapet. På dagis är det samma sak, det minsta vi kan begära är att vi ska kunna hämta ut våra barn på kvällen. Sen därutöver får de gärna bedriva påverkansarbete. När de sitter på anstalt förväntar vi oss att det ska kunna bedrivas ett positivt arbete.”

4.4.1 Personalbrist - säkerhet eller humanitärt problem?

Som de flesta statliga institutioner har kriminalvården drabbats av svångremmen under 1990-talet. Eftersom kontrollen är det primära, så är det i stort sett omöjligt att göra några indragningar på detta området, utan det blir istället det sociala arbetet som drabbas av neddragningar. Erik Nordström, motivator på Österåkeranstalten, säger i pockettidningen R *“att det råder personalbrist, anses bara vara ett säkerhetsproblem, inte ett humanitärt.”* (Pockettidningen R nr. 1-2 2001)

4.5 Socialt problem

Inom kriminalvården finns där en skillnad mellan möjligheterna till att bedriva socialt arbete av den enkla anledningen att anstaltspersonalen arbetar med inlåsta människor medan frivården bedriver sitt arbete med villkorligt frigivna klienter. Frivården har stora möjligheter att förmedla sin klient till rätt instans, om klienten är motiverad och känner att den hjälp som kommer från frivården är rätt. Kerstin Svensson säger att systemet med övervakning är uppbyggt kring att det i grund och botten finns ett socialt problem. De som har ordnade förhållanden och har suttit av ett långt straff passar oftast inte in i det arbete som frivården bedriver. Frivårdsinspektörerna har ofta ett engagemang för att bedriva socialt arbete och när någon faller utanför denna ram, så blir övervakningen en verkningslös kontroll. Kerstin Svensson säger vidare att det inte handlar om brottet i sig, utan om det sociala problemet. Övervakningen kopplas inte till brottet utan till det sociala problemet av både övervakare och

klient; *“detta säger att hela systemet är uppbyggt på att det finns sociala problem. Det handlar om att återföra till samhället.”*

4.6 Motivation

Inom det sociala arbetet som kriminalvården bedriver är det viktigt att klienten är motiverad, om det inte finns något intresse för en förändring är det nästan omöjligt att få till stånd en förbättring i den sociala situationen. Enligt Lennér-Axelsson & Thylefors erfarenhet är många av kriminalvårdens klienter mer motiverade för behandling än socialtjänstens. En tänkbar anledning kan vara att kriminalvårdens klienter har något att vinna på att delta. De kan inte komma längre in i tvångssituationen, tvärtom kan deras deltagande hjälpa dem att snabbare komma ut från fängelset och istället få skyddstillsyn. (Lennér-Axelsson & Thylefors, 1996, s. 14) Det sociala arbetet blir inom kriminalvården, en tvångssituation och den chans som finns att göra något konstruktivt av det när en klient sitter på anstalt eller har en villkorlig dom, är accepterat.

Att bedriva socialt arbete behöver inte automatiskt innebära att det enbart kan skötas av myndigheter, utan de frivilliga organisationerna som växer fram, kan även de tillföra kunskap inom de sociala arbetet. Kerstin Svensson säger; *“det sociala arbetet innebär en form av tvång, att tvinga folk att leva på ett visst sätt är accepterat. Det finns ett färdigt paket för hur det ska se ut inom frivården, men att t ex KRIS finns med gör att ramarna blir lite vidare.”*

4.7 Kommentar

Diskussionen kontroll kontra stöd är ständigt aktuell och de flesta sociala arbeten ställs inför detta dilemma. Ibland är kontroll en förutsättning för att kunna ge stöd. För att kunna göra en bra insats måste myndigheterna införskaffa ett visst kunskapsläge om klientens situation. En förutsättning för att kunna hjälpa utsatta och utslagna grupper är fördjupade kunskaper om deras yttre och inre villkor. Skulle mer utbildning öka förutsättningarna för att bedriva socialt arbete inom kriminalvården? Kriminalvården förväntas bedriva påverkans- och motivationsarbete, men kan man lyckas med detta utan en ökad kunskap om individen och de teoretiska modellerna?

5. OMGIVNINGENS ATTITYDER OCH PÅVERKAN

När en individ har något som avviker från det normativa i samhället, i det här fallet en kriminell bakgrund och aktivitet, så får han/hon en stämpel på sig som avvikare. De allra flesta har någon gång begått en kriminell handling, trots detta stämplas inte alla som begår en kriminell handling som kriminella. T ex så har flertalet säkert kört för fort, tagit med sig en extra flaska sprit hem från semestern eller parkerat olagligt, vilka i sig är kriminella handlingar, men ändå inte ger upphov till en stämpling som kriminell. Varför blir då vissa människor stämplade och andra inte? Handlar det om vilket brott man begått eller handlar det huruvida man blivit dömd? Beror det på individens bakgrund och status? Är det genom myndigheternas ingripande och agerande som någon stämplas som kriminell? Vem är det som sätter stämpeln, är det den förre detta kriminelle, eller är det omgivningen som gör det? Vem som än är skyldig till detta, så medför oftast stämplingen som avvikare att det blir ännu svårare för individen att återanpassa sig till samhället och dess normer.

5.1 Efter muck

Efter att strafftiden är avtjänad och det bara är den villkorliga frigivningen som återstår, så kommer den förre detta kriminelle ut i samhället. Detta innebär i teorin att den som har avtjänat sin tid på anstalt och eventuell övervakning ska ha sonat sitt brott. I praktiken är det så att när strafftiden har gått ut så har han/hon avtjänat sitt straff som kriminalvården har till uppgift att övervaka så återstår en minst lika svår tid som under den officiella strafftiden. Är man dömd för ett brott så medför detta ofta att man får en stämpel som kriminell på sig. Om stämpeln sitter där för evigt eller om den går att tvätta bort genom ett hederligt liv får tiden utvisa.

5.2 Avvikarkarriären

De som stämplas som kriminella kommer i första hand från socialt utsatta miljöer. Att det ser ut så, beror på en systematisk selektion av kontrollorganisationerna så att de starkare individerna, politiskt, ekonomiskt och socialt sett, klarar sig från ett officiellt stämplas i större utsträckning än de svaga utsatta grupperna (BRÅ-rapport 1977:1, s 65). Det är inte avvikelsen i sig som är avgörande för huruvida någon blir stämplad, utan det är den reaktion som omgivningen har på det (Brante, Andersen & Korsnes, 1998 s 316). Det är genom att andra människors åsikt att beteendet avviker från de normer som samhället byggt upp, som stämpling uppkommer.

5.2.1 Primär stämpling

Det som i första hand sker är att det uppstår en primär stämpling, som till en börja ligger utanför individen, men efter att ha levt en längre tid med stämplingen kan individen påverkas av det allmänna omdömet och en införlivning av stämplingen sker. Detta innebär att individen reagerar på de negativa omdömen som han/hon möter och accepterar omgivningens åsikt och gör den till sin egen. (a.a, s 316). När det beteendet som är upphov till stämplingen, i det här fallet kriminalitet, har införlivats i individens livsmönster, så medför det en förändrad interaktionsstruktur, en förändrad självbild och beskurna legitima möjligheter.

5.2.2 Integration och segregation

Utifrån den sociala interaktionsprocess som hela tiden pågår, blir detta ett resultat där den stämplade individen bemöts i enlighet med den nya tillskrivna avvikarstatusen. Denna process blir så småningom självgenererande, man tillskriver sig själv allt fler negativa egenskaper och beteenden som man tillskriver den grupp som man antas tillhöra. Alltså, man betar sig på det sätt som omgivningen förväntar sig; om omgivningen ser dig som kriminell bekräftar du deras (och din egen) bild av dig, oftast i en alltmer eskalerande process. Det är dessa faktorer som utgör avvikarkarriären (BRÅ-rapport 1977:1, s 76). Något som förstärker segregationen från det normativa samhället är också det faktum att individen oftast upplever sig som väl integrerad i en annan kultur, nämligen den subkultur som utgörs av de kriminella vänner och kontakter han skapat under processen. Han kan då uppleva ett starkt tryck på att upprätthålla och bekräfta de normer som gäller i subkulturen (Ronnby, 1983, s 150).

5.2.3 Sekundär vinst

För den aktivt kriminelle kan stämplingen innebära en sekundär vinst. Han kan få högre status och skapa sig en bättre position inom den avvikargrupp som han tillhör. Många är att beredda att offra mycket för att befästa och stärka sin position inom gruppen och därigenom ökar även avståndet till samhällets normer och lagar (Ronnby, 1983, s 114). Denna sekundära vinst som den kriminelle uppnår innebär att det skapas en negativ stämpling som sitter kvar när han/hon försöker anpassa till socialt välanpassat liv. Alltså, den positiva (ur den kriminelles egen synpunkt) sekundärvinsten förvandlas till en negativ last när de försöker förändra och förbättra sin sociala situation.

5.3 Omgivningen

När den före detta kriminelle bestämmer sig för att göra en förändring och leva ett hederligt liv, så finns den gamla stämpeln med. Det räcker alltså inte med att avtjäna sitt straff inom kriminalvården, utan när straffet gentemot samhället är avklarat, så återstår kampen för att ses som en "normal" människa i andra människors och myndigheternas ögon. Kerstin Svensson, filosofie doktor på socialhögskolan i Lund, säger att den övervakning som frivården utför, inte handlar om brottet i sig, utan om de sociala problemen; *"Det innebär att du inte kan sona ditt brott genom att avtjäna ditt straff, utan du fortsätter att bli uppföljd för vem du är istället för vad du gjort. Samhället ingriper mot vem du är och inte för vad du gjort."*

5.4 Myndigheterna

När den kriminellt stämplade individen besöker myndigheter kan det uppstå en situation där de båda parterna direkt måste ta hänsyn till stigmats orsaker och verkningar. Myndighetspersonen har en bild av hur individen ska agera utifrån hur andra individer i liknande situationer har agerat. På samma sätt har den kriminelle en bild av hur myndigheterna kommer att behandla honom/henne utifrån de kontakter som han tidigare haft. I en ny situation upplevs det som att det normala tolkningsschemat har satts ur spel och allt som sägs kan härledas till stämplingsbakgrunden. Detta medför en osäkerhet hos båda parterna, men i den kriminelles fall innebär det att det kan uppstå en känsla av att bli bedömd utifrån den stämpel som han/hon bär med sig och därmed få en negativ behandling i förhållande till andra utan stämpel. Stämplingen framkallar en känsla hos den stigmatiserade av att inte veta vad andra tycker om honom och att enbart bli ifrågasatt utifrån stämpling i sig. (Goffman 1972, s. 23)

5.4.1 Subtill tvångsmedel

Socialpolitiken har en normativ och ideologisk funktion och stigmatiseringen är en del av dess kontrollpolitik. Stigmatiseringen är ett subtill tvångsmedel och kan hjälpa till att reglera och kontrollera sociala förhållanden i samhället. Den förhindrar också missbruk av offentliga medel och fungerar som en mekanism för att ransonera de begränsade offentliga resurserna till de som inte klarar sig på egen hand. Precis som att stigmatiseringen fungerar som korrekionsmedel för att upprätthålla lagar och normer i samhället, så verkar också stämplingen inom socialvården på samma sätt. Att få försörjningsstöd är alltid förenat med viss stämpling. Biståndet ska inte underminera rådande samhällsnormer genom att bryta ner

arbetsmoralen. Försörjningsbidrag får inte bli ett lockande alternativ, utan den stämpeln som det innebär att få bistånd ska istället verka avskräckande.

“Stigmatiseringen som drabbar understödstagarna är således funktionellt knuten till det kapitalistiska värdesystemet. Den ska uppmuntra till arbete, samtidigt som den upprätthåller en känsla av personligt misslyckande och personligt ansvar hos dem som inte klarar sin egen försörjning.” (Ronny 1983 s.111)

Stigmatiseringen blir större i ett samhälle där individualismen och det personliga ansvaret får ett större utrymme, än i ett samhälle som hyllar det kollektiva. Det rådande ekonomiska, politiska och sociala klimatet ökar och förstärker individens stigmatisering.

5.5 Hårdnande attityd

Den opinion som idag råder blir alltmer hård i sin attityd gentemot de som avviker på något sätt. Detta gäller i synnerhet för de som är kriminella eller har varit det. Har du en gång blivit införd i kriminal och belastningsregistret är man aktuell i detta i fem år. Efter tio år så arkiveras filen, det vill säga om personen inte har blivit lagförd för några nya brott under denna tid. (Utvägen nr. 1 2001) Samtidigt som det innebär stora problem att anpassa sig till att leva efter de “normala” samhällsnormerna, så stöter den före detta kriminelle på stora hinder när det gäller ordinära saker som att söka arbete och bostad. Den stämpeln som kriminal och belastningsregistret medför är ett stort hinder att passera på vägen tillbaka mot ett liv, som innebär hederligt och ett socialt välanpassat liv i samhället.

Henrik Tham säger i Pockettidningen R att kriminalpolitiken tar i förhållande till sin kostnad ett stort politiskt utrymme och att allt fler beslut flyttas från den politiska arenan och över till marknaden. *“Då visar man dådkraft genom att säga hårdare straff. En sådan slogan går hem i tider där osäkerheten hos individerna är stor och då pengar inte längre satsas på sociala problem”* säger Henrik Tham. Den före detta kriminelle ska inte bara kämpa mot den allmänna opinionen, utan även den politiska sfären som anser att det bör införas allt hårdare straff. (Pockettidningen R nr. 1-2 2001 s.20) Dessa straff fortsätter långt efter att den dömda har avtjänat sitt straff i fängelse genom den stämpling som politiker, myndigheter och allmänhet hjälper till att förstärka genom sina åsikter.

5.6 Kommentar

För den kriminelle väntar ofta ett lika kännbart straff utanför fängelsemurarna. Allmänhetens dom mot brottslingar är hård, framför allt i fall gällande missbruk och våld. Flertalet dömda människor kommer från en socialt utsatt miljö, och stämpeln som "buse" har många levt med sedan barndomen. Enligt Goffmans teori om avvikare så internaliseras omgivningens omdöme tidigt i en individ, och man börjar snart bete sig på ett sådant sätt att man bekräftar omgivningens åsikt om sig. För att till fullo förstå de reaktioner som ett avvikande beteende medför måste man framförallt studera de värderingar och normer som råder i samhället, dvs reaktionen på beteendet avgör vilka avvikare vi får. Alltså, vi borde inte fokusera på avvikaren utan istället på samhällets normer och värderingar. Vilka är det som sätter upp normerna? Vem vinner på dem? Varför blir vissa grupper hårdare dömda än andra? Vem eller vad är det som bestämmer vad som är socialt acceptabelt och varför?

6. SLUTDISKUSSION

I det här kapitlet kommer vi först att ge en sammanfattning och sedan ta upp vissa frågor som väckts under arbetet.

6.1 Sammanfattning

Det finns olika uppfattningar om vilka insatser som finns och görs för interner som är villkorligt frigivna. Anstaltspersonalen anser sig uppfylla de krav som ställs på dem, medan KRIS säger att insatserna är få och bristfälliga. Vi beskriver de insatser som finns tillgängliga för interner i samband med frigivning. Eftersom normaliseringsprincipen gäller så får kriminalvårdens klienter vända sig till samma myndigheter som övriga befolkningen för stöd och hjälp. Detta innebär att delar av ansvaret för klienten läggs på andra myndigheter som inte är speciellt intresserade eller kvalificerade att ta hand om kriminalvårdens klienters problematik. Ansvarsfördelningen, främst beträffande det ekonomiska, blir otydlig och antalet kontakter som klienten tvingas att ta ökar.

De flesta av de myndigheter och organisationer som vi kontaktat har sagt att det nuvarande samarbetet är bra, men vid närmare eftertanke har de ibland konstaterat att det finns uppenbara brister och att det samarbetet egentligen inte har varit så stort. En svaghet med många aktörer är att risken för missförstånd, manipulation och fördröjning av insatser ökar.

Inom kriminalvården är motsättningen mellan kontroll och stöd ständigt aktuell. Det uppstår motsättningar mellan de olika målen, men ibland är kontroll en nödvändighet för att kunna ge stöd. En förutsättning för att kunna hjälpa utsatta och svaga grupper är fördjupade kunskaper om deras yttre och inre villkor.

Allmänhetens dom mot brottslingar är hård, framför allt i fall gällande missbruk och våld. Flertalet dömda människor kommer från en socialt utsatt miljö. Enligt Goffmans teori om avvikare så internaliseras omgivningens omdöme tidigt i en individ, och man börjar snart bete sig på ett sådant sätt att man bekräftar omgivningens åsikt om sig, och så småningom blir detta en självgenererande process.

6.2 Diskussion

Vi har under arbetets gång kunnat märka att kriminalvården har börjat överge behandlingstanken, huruvida detta är ett resultat det hårdnande klimatet, de ekonomiska resurserna eller en förlängning av individualiseringsideologin, är osäkert. Troligtvis är det en kombination av alla tre.

6.2.1 Brottet eller brottslingen

I dag fokuserar man på brottet, och visar liten hänsyn till brottslingen. Under rättegång och vid straffutdömandet ser man i stort bara till det begångna brottet. Liten hänsyn ges till brottslingens bakgrund och hans individuella förutsättningar. Efter anstaltstiden, under den villkorliga frigivningen, fokuserar man också på brottet men främst som en konsekvens av ett socialt problem. Och det är det sociala problemet man försöker åtgärda. Men alla de som inte har sociala problem, hur hjälps de av kriminalvården? Och vad gör egentligen kriminalvården för att hjälpa de som har sociala problem? Deras brist på tid och resurser gör att de tvingas fokusera på det mest primära, att hålla fångarna inlåsta. Och med tanke på att de flesta vet att inlåsning inte hjälper eller förbättrar någon kan det tyckas märkligt att man inte lägger ner mer pengar på att behålla eller få igång fungerande motivations- och påverkansprogram på anstalterna och inom frivården.

6.2.2 Humanismen på väg ut ?

Skulle kanske fångvården enbart syssla med förvaring och överlåta det sociala arbetet till andra instanser? Ska straffet ersättas med behandling? Henrik Tham, kriminolog, säger att man utan vidare skulle kunna släppa ut hälften av de som vistas på anstalter och förvandla deras straff till behandling på ett kvalificerat behandlingshem. Han menar att man i långa loppet hade vunnit mer än vad man till en början skulle förlora ekonomiskt. En mer behandlingsriktad ideologi hade inneburit inte bara ekonomiska och samhällsekonomiska vinster, utan framförallt humanitära. Tham konstaterar att den humanistiska traditionen inom kriminalvården avvecklades under 1980-talet, tendensen mot längre straff och ett alltmer repressivt förhållningssätt blev allt tydligare (Pockettidningen R 2001:1/2, s18). Han menar att den underliggande innebörden i den kriminalpolitiska inriktningen håller på att förvandlas till att hålla den kriminelle personligt ansvarig, utan att ta hänsyn till sociala, samhälleliga, strukturella och andra bakomliggande faktorer.

“Gärningsmannens bestraffning är en förutsättning för offrets upprättelse. Det leder till att man idag betraktar gärningsmannen som ensam ansvarig. Tidigare såg man också honom som ett offer för samhället. Idag är han en aktör som kränker andras rätt. Med en så ensidig formulering blir det svårt att komma vidare” (Pockettidningen R 2001:1/2, s 21)

Självklart anser vi inte att den kriminelle individen ska slippa någon form av straff för sitt brott, men straffet måste ställas i relation till både gärning och individen. De måste precis som alla andra ta ansvar för sina val och handlingar. Kriminalvården bär inte hela skulden för att internerna saknar intresse för att förändra sin situation eller har motvilja för att ta emot erbjuden vård. Det är inte ovanligt att det förekommer manipulering, grandiosa attityder och ett “King Baby”-beteende hos många av de intagna. Det narcissistiska beteendet förhindrar en insiktsfull och självreflekterande hållning som skulle kunna motivera och hjälpa en förändring av den negativa livsföringen.

6.2.3 Lika villkor?

En annan intressant fråga är normaliseringsprincipen. Normaliseringsprincipen innebär att kriminalvårdens klienter ska, som övriga samhällsmedborgare, vända sig till respektive myndighet för hjälp och stöd, allt i jämlikhetens namn. Man kan ju dock ifrågasätta hur jämlikt detta i realiteten är; att inte se till individens speciella förutsättningar eller egenskaper utan bara hänvisa till att det ska den enskilde kunna hantera på samma sätt som alla andra. Att inte ta hänsyn till det kraftiga stigma som en fängelsedom utgör medför ett utlämnande och en skyll-dig-själv-attityd från samhället. Att ständig behöva bli ifrågasatt av alla de myndigheter och instanser som individen tvingas möta, framförallt om du redan har en svag social situation, skapar frustration. Det stigma som en dom och ett fängelsestraff utgör är kraftig och svår att tvätta bort. Att inte ta hänsyn till detta faktum är inte jämlikhetsbefrämjande, snarare diskriminerande och kränkande. Att tvinga in folk i situationer som med största sannolikhet kommer att medföra förnedring och kränkning är inte att stödja och hjälpa individen. Att t ex behöva förklara för en arbets- eller bostadsförmedlare, att man suttit inne de senaste åren kan innebära en jobbig situation, både för klienten och, många gånger även, för den totalt oförberedde förmedlaren. Att säga att alla ska ha rätt till samma stöd och hjälp är ju fint, men man måste ju också se till deras förutsättningar att kunna skaffa sig det stödet. Utgångspunkten är ju inte densamma för alla, vilket innebär att man i första hand bör se till att de får samma utgångsläge innan man börjar diskutera jämlikheten vid målgången.

Normaliseringsprincipen medför också en oklar ansvarsfördelning och risken är stor för missförstånd, manipulation och ansvaret för klientens välbefinnande hela tiden hänvisas till någon annan myndighet än den egna. En möjlig lösning vore att istället förlägga hela ansvaret till den myndighet varunder klienten befinner sig, dvs att under anstaltstiden är det kriminalvården som har det fulla ansvaret, även gällande ekonomi, behandling osv.

6.2.4 Indragna permissioner

För att öka chanserna för den dömda som sitter på anstalt till att återanpassa sig till ett liv i samhället, så använder kriminalvårdsanstalterna sig av olika utslussningsmetoder. Den metod som det blir mest uppståndelse kring är permissioner. Vi tror att den uppståndelse kring permissioner som sker idag, är till stor del en följd av medias bevakning. Självklart ska media undersöka och titta närmare på vad som sker i samband med permissioner, men det är ingen korrekt bild som målas upp av hur det ser ut när en intern är på permission. Det som får utrymme i media är när en permission missköts och det sker inte särskilt ofta. Under 1999 beviljades det 53 000 permissioner och av dessa ledde 650 till någon form av misskötsel. Ungefär hälften av de som misskötte sig under sin permission gjorde det genom att inte återvända tillbaka till anstalten i tid. (www.bra.se) Det är med andra ord väldigt liten risk att något ska ske under en permission, ändå är tendensen att det blir färre permissioner. År 1999 beviljades det 53 000 permissioner, medan det år 2000 hade sjunkit till 39 000. Andelen misskötta permissioner sjönk i samma takt. (www.bra.se) En av de främsta anledningarna till den stora neddragningen mellan 1999 och 2000 är de mord som skedde i Måxander, då två poliser dödades i tjänst. Detta är en oerhört stor tragedi för anhöriga och kollegor, men dock en enstaka unik (förhoppningsvis) händelse och de tre dömda kan knappast kallas typiska eller representativa för kriminaliteten i Sverige.

6.2.5 Kollektiv bestraffning

Media ger oss bilden av de kriminella som livsfarliga psykopater, redo att mörda för minsta lilla anledning, utan tanke på konsekvenserna. Vi tror att den bild som media ger av de kriminella är lika fast cementerade i människors hjärna som den mur som skiljer internerna från det övriga samhället. Den allmänna opinionen tycks tro att det bara finns en kategori av kriminella och har du suttit på anstalt så hör du automatiskt till den. Bestraffningen blir hård och alla dras över en kam, oavsett vad du gjort. Det är attityder som denna som ger ett hårt tryck att dra in permissioner och därigenom kollektivt bestraffa alla som sitter på anstalt. Kriminalvården har idag blivit allt mer noggranna i sin bedömning av vilka som ska få

möjlighet till permission och det är utmärkt, men vi upplever det som att det inte finns resurser till att göra denna bedömning alltid och då väljer kriminalvården att istället dra ner på permissioner.

6.2.6 Frivilliga organisationer?

Ska det verkligen behövas frivilliga organisationer i ett välfärdssamhälle? Denna fråga har vi ställt oss, när vi kommit i kontakt med dem. Vår första tanke var att det inte skulle behövas, men efter att ha sett vad de kan tillföra så ser vi att det är ett bra komplement till myndigheterna. Men det kan finnas en risk att det offentliga släpper på sitt ansvar och därmed överlåter en stor del av det sociala arbetet till en frivillig och därmed också insynskyddad verksamhet. Är vi på väg tillbaka till ett samhälle där de mindre lyckligt lottade tvingas förlita sig till andras välgörenhet och sociala samvete? Finns det en risk att de frivilliga organisationerna blir en del av kriminalvårdsapparaten?

KRIS är en förening som genom sin erfarenhet kan erbjuda mycket stöd och hjälp till de kriminella. Flertalet av medlemmarna har dock likartade bakgrunder, med missbruk och missbruksrelaterad kriminalitet. Vad kan de erbjuda en individ som inte har den bakgrunden? Finns det plats för en äldre förskingrande bankkamrer? Och finns det en fara i att så starkt identifiera sig som kriminell (eller rättare sagt ex-kriminell) som KRIS-medlemmarna gör?

6.2.7 Slutkommentar

Diskussionen om de insatser som görs, hur samarbete ser ut, om det kan bedrivas socialt arbete inom kriminalvården och hur omgivningens attityder påverkar kommer säkert att fortsätta engagera människor. Kriminalvårdens innehåll kommer säkert fortsätta att pendla mellan straff eller behandling, allt eftersom de politiska, ekonomiska och moraliska värderingarna i samhället skiftar. Och eftersom straff och fängelse tycks vara en oupplöslig del av vårt samhälle kommer säkert diskussionen kring kriminalvården och dess innehåll att fortsätta.

KÄLLFÖRTECKNING

Litteratur:

Amilon, Clas., Edstedt, Eva (1998) *Kriminalvården - insikter och utblickar*. Stockholm: Nordstedts Juridik

Brante, Thomas., Andersen, Heine., Korsnes, Olav (1998) *Sociologiskt lexikon*. Oslo: Universitetsforlaget A/S

Ekbom, Thomas., Engström, Gunnar., Göransson, Birgitta (1999a) *Brott, straff och kriminalvård*. Stockholm: Natur & Kultur, tredje upplagan

Ekbom, Thomas., Engström, Gunnar., Göransson, Birgitta (1999b) *Människan Brottet Följderna*. Stockholm: Natur & Kultur, tredje upplagan

Foucault, Michel (1987) *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv Förlag

Goffman, Erving (1972) *Stigma*. Stockholm: Rabén & Sjögren

Gustavsson, Jan., Rehme, Camilla (1999) *Återfall och långtidsdömda*. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen

Holme, Idar Magne., Solvang, Bernt Krohn (1997) *Forskningsmetodik - om kvalitativa och kvantitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur, andra upplagan

Krantz, Lars., Lindsten, Karin., Ahlström, Markus (1999) *Åter avsändaren*. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen

Lennér-Axelsson, Barbro., Thylefors, Ingela (1996) *Psykosocialt behandlingsarbete*. Stockholm: Natur & Kultur, andra upplagan

Ronnby, Alf (1983) *Socialarbetets förklaringsmodeller*. Malmö: Liber Förlag

Schillander-Lundgren, Barbro., Brännström, Hans., Lindberg, Gunnar., Nilsson, Hasse (1992)
50 år med frivården. Norrköping: KVS Förlag

Svensson, Kerstin (2001) *Istället för fängelse*. Lund: Socialhögskolan, Lunds Universitet

Officiella tryck:

BRÅ-rapport 1977:1 *Stämplingsteorin - en kritisk granskning*. Stockholm:
Brottsförebyggande rådet

BRÅ-rapport 1998:6 *Frigivning från fängelse*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet

BRÅ-rapport 2000:20 *Från anstalt till livet i frihet. Delrapport I - inför muck*. Stockholm:
Brottsförebyggande rådet

BRÅ-rapport 2001:2 *Från anstalt till livet i frihet. Delrapport II - efter muck*. Stockholm:
Brottsförebyggande rådet

Ds:1996:59 *Allas vårt ansvar - ett nationellt brottsförebyggande program*. Stockholm:
Brottsförebyggande rådet

Tidskrifter:

Grip, Lars (2001) Släpp ut hälften av alla fångar. *Pockettidningen R,1/2:18-21*

Grip, Lars (2001) Den inre humanisten. *Pockettidningen R,1/2:27-29*

Hellström, Börge (2001) Hur länge ska man räknas som brottsling. *Utväg*, 1:12

Sahlback, Monica (1998) Kriminella tar revansch i samhället. *Göteborgsposten* 1998-11-21

Intervjuer:

Tommy Persson, (KRIS, Malmö). Bandinspelad intervju den 11 april 2001.

Ulf Persson, (KRIS, Malmö). Bandinspelad intervju den 11 april.

Thomas Kragh, (kriminalvårdsinspektör, Berga Kriminalvårdsanstalt). Bandinspelad intervju
den 19 april 2001.

Jörgen Borgqvist, (KRIS, Helsingborg). Bandinspelad intervju den 20 april 2001.

Annette Adolvsson, (frivårdsinspektör, Frivården, Helsingborg). Bandinspelad intervju den 27 april 2001.

Rolf Karring, (Brottsförebyggande rådet, Helsingborg). Bandinspelad intervju den 27 april.

Agneta Kullberg-Hultberg, (Frivilliga samhällsmedarbetare, Helsingborg). Bandinspelad intervju den 7 maj 2001.

Toni Sager, (Frivilliga samhällsmedarbetare, Helsingborg). Bandinspelad intervju den 7 maj 2001.

Marie Bohlin, (socialsekreterare, Möjligheternas Hus, Helsingborg). Bandinspelad intervju den 8 maj 2001.

Eleonora Johansson, (socialsekreterare, Möjligheternas Hus, Helsingborg). Bandinspelad intervju den 8 maj 2001.

Kerstin Svensson, (filosofie doktor, Socialhögskolan, Lunds universitet). Bandinspelad intervju den 10 maj.

Intervjuguide Kriminalvården

- ♦ Vad är syftet med fängelsestraff?
- ♦ Uppfylls dessa syften under anstaltstiden?
- ♦ Vilka insatser finns för internerna, speciellt i samband med frigivning?
- ♦ Hur ser samarbetet med andra myndigheter ut?
- ♦ Hur upplevs anstaltstiden av internerna?
- ♦ Hur ser ni själv på de insatser som görs?
- ♦ Finns det någon skillnad i insatserna, beroende på ålder, kön, tidigare anstaltsvistelser?

Intervjuguide KRIS (Kriminellas revansch i samhället) Malmö och Helsingborg

- ♦ Vilka insatser fanns det på anstalterna som du/ni kunde ta del av?
- ♦ Hur upplevde du/ni tiden som insatserna, när det gällde återanpassning till ett normalt liv” efter muck. Fick du/ni något stöd?
- ♦ Var fick ni hjälp och stöd när du/ni muckade?
- ♦ Har det sett olika ut under anstaltstiderna, har ni upplevt någon förändring?
- ♦ Vad upplever du/ni att har saknats, vad för slags hjälp och stöd skulle du/ni ha velat ha och från vem?
- ♦ Upplever du/ni att det fortfarande finns problem i er tillvaro, beroende på att ni varit straffade, och om så, vad skulle kunna göras för att underlätta det?
- ♦ Vad har KRIS gett dig?

Intervjuguide BRÅ (Brottsförebyggande rådet) Helsingborg

- ♦ Vad anser ni om de insatser som samhället gör för att återanpassa kriminella?
- ♦ Hur ser ni på de frivilliga organisationer som kommer in och hjälper? Ska de behövas i ett välfärdssamhälle?
- ♦ Hur kan ni påverka situationen?
- ♦ Är ni nöjda med det arbete som sker för att återanpassa kriminella till ett “normalt liv”?
- ♦ Skulle det kunna vara möjligt med en positiv särbehandling av kriminella för att underlätta deras rehabilitering?
- ♦ Hur ser ni på samarbetet med andra myndigheter?

Intervjuguide Frivården Helsingborg

- ♦ Vilka insatser erbjuder ni klienterna?
- ♦ Hur mycket görs i förberedande syfte inför en frigivning?
- ♦ Hur upplever ni att era insatser bemöts?
- ♦ Finns det någon skillnad i insatser beroende på ålder, kön, tidigare anstaltsvistelser?
- ♦ Hur ser samarbetet med andra myndigheter ut?

Intervjuguide RFS (Riksförbundet frivilliga samhällsarbetare) Helsingborg

- ♦ Har ni något samarbete med andra organisationer eller myndigheter?
- ♦ Hur upplevs era besök på anstalter och häkten?
- ♦ Vad kan ni erbjuda inför en frigivning?
- ♦ Vad anser ni om de insatser som samhället gör för kriminella?
- ♦ Vad kan ni tillföra som inte myndigheter kan erbjuda?
- ♦ Ska det behövas frivilligorganisationer i ett välfärdssamhälle?
- ♦ Arbetar ni med attitydförändring hos allmänheten gentemot kriminella?

Intervjuguide Möjligheternas Hus (Socialtjänsten) Helsingborg

- ♦ Vilka insatser kan ni erbjuda inför och efter en frigivning?
- ♦ Hur upplever ni själva de insatser som görs för kriminella?
- ♦ Hur ser samarbetet med andra myndigheter ut?
- ♦ Hur ser ni på den stämpling som ofta drabbar en kriminell?
- ♦ Har ni några speciella program eller insatser att erbjuda till kriminella?

Intervjuguide Kerstin Svensson, filosofie doktor, Socialhögskolan, Lunds universitet

- ♦ Vilka insatser finns att tillgå för att återanpassa kriminella i samhället?
- ♦ Kan och/ eller bör socialt arbete bedrivas i kriminalvården eller vore det bättre att dela funktionerna?
- ♦ Hur är allmänhetens inställning till kriminella?
- ♦ Hur ser du på frivilligorganisationer? Ska de behövas i ett välfärdssamhälle?
- ♦ Hur ser du på samarbetet mellan myndigheter?